

31

Det 21. århundrets velferdssamfunn

Gunn Elisabeth
Birkelund

SOSIAL TRYGGHET

Marginalisering i
en velferdsstat

Marginalisering i en velferdsstat

Gunn Elisabeth Birkelund

Fafo

© **Forskningsstiftelsen Fafo 1999**

ISBN 82-7422-272-5

Omslagsillustrasjon: Jon S. Lahlum

Omslagsdesign: Kåre Haugerud

Trykk: Centraltrykkeriet AS

Innhold

Forord	5
1 Innledning	7
2 Veiene til velferdsstaten	8
3 Omfordeling og likhet	10
4 Press mot velferdsstaten	13
5 Arbeidsløshet	15
6 Til slutt	20
Referanser	22
Publikasjoner fra Det 21. århundrets velferdssamfunn	30

Forord

Denne rapporten er et av sluttproduktene i prosjektet Det 21 århundrets velferds-samfunn. Prosjektet er finansiert av Landsorganisasjonen i Norge og Det norske Arbeiderparti i forbindelse med LOs hundreårsjubileum i 1999. Det er stor tematisk og faglig bredde i prosjektet, det spenner over temaer innenfor økonomi og arbeidsliv, hverdagslivet og det sivile samfunn, velferdsstatens tjenester, trygd og fordeling. I en rekke publikasjoner diskuteres hvordan det norske samfunn har utviklet seg de siste tiårene, og hvilke utfordringer og mulige veivalg vi står overfor på terskelen til et nytt årtusen.

Prosjektet inneholder bidrag fra forskere i Norge og fra utlandet. Det er stor variasjon i rapportenes omfang og dybde. Noen er basert på seminarinnlegg, mens andre resultatet av lengre utredningsarbeid. En fortegnelse over alle publikasjonene i prosjektet – til sammen 44 rapporter og hovedboka *Mellom frihet og felleskap* – finnes bakerst i rapporten.

Arbeidet på Fafo har vært organisert i en prosjektgruppe med Ove Langeland som prosjektleder. Prosjektgruppen har ellers bestått av Torkel Bjørnskau, Hilde Lorentzen, Axel West Pedersen, samt Jardar E. Flaa og senere Reid J. Stene. I arbeidet med prosjektet har vi mottatt nyttige og konstruktive kommentarer fra flere kollegaer på Fafo og fra andre miljøer. Jon S. Lahlum har på en profesjonell måte sørget for at rapportene kommer ut i en presentabel form. Prosjektgruppen takker oppdragsgiver som har gjort dette arbeidet mulig.

Oslo, april 1999

Ove Langeland

Gunn Elisabeth Birkelund er forsker ved Institutt for samfunnsforskning, hun har særlig forsket på feltene: arbeid, sosial ulikhet og kjønnsforskjeller. Hun har blant annet publisert; *Women's Part-Time Work: A Cross-National Comparison* i *European Sociological Review*, (med Rachel A. Rosenfeld 1995) og *The Latent Structure of Job Characteristics of Men and Women* i *American Journal of Sociology* (med Leo A. Goodman og David Rose 1996).

1 Innledning

Norge – et av verdens rikeste land. Et velferdssamfunn. Et lite land som flommer over av olje og gass og penger. De aller fleste har det bra, men i henhold til Statistisk Sentralbyrå øker inntektsulikheten. Den tiendelen som har mest fra før drar fra oss andre, mest på grunn av økning i aksjeutbytte, det vil si arbeidsfrie inntekter. Men hva med den tiendelen som har minst? Hva skal til for å falle utenfor i et velferdssamfunn? Hvem er «down and out» i et ni-tiendedelssamfunn? Hva vet vi om marginalisering i en velferdsstat?

Ulfstad (1997) har anslått antall hjemløse i Norge til 6200. Dette er 2000 flere enn antatt. Som hjemløs regnes de som verken leier eller eier egen bolig, og som derfor må ta til takke med tilfeldige boalternativer, samt de som bor på hospitser. Selv om hospits er ment å skulle være midlertidig oppholdssted, har de som holder til der egentlig ikke noe sted å bo. De som driver hospitsene finner det derfor problematisk å skrive ut folk etter to måneder, slik de er pålagt å gjøre, ettersom man vet at mange av dem ikke har noe sted å flytte til. Nesten hver fjerde bostedsløse har en psykisk sykdom. Omtrent 60 prosent er rusmiddelbrukere. 17 prosent av de hjemløse er fra land utenfor Norden. Holdes rusmiddelmissbrukerne utenfor, er over halvparten (55 prosent) av de hjemløse av utenlandsk opprinnelse. Det er omkring 400 barn som lever sammen med hjemløse foreldre. Undersøkelsen anslår at det er 2523 hjemløse i Oslo, 754 i Bergen og 327 i Trondheim. (Ulfstad 1997)

En journalist fra Arbeiderbladet dro på besøk på et av Oslos hospitser. Her traff hun blant annet Harris B. på 20 år. Hun skriver: «Han har for lite penger til å leie en leilighet. Han har dessuten feil navn og feil hudfarge. Han har bodd her i to måneder, men ønsker seg et annet sted å bo: “Stort sett er det hyggelige folk. Jeg stikker ut når det blir for ille. Vi er vel tre av 57 beboere her som verken drikker, går på stoff eller har psykiske problemer. Jeg håper å finne en leilighet så snart som mulig. Til høsten har jeg søkt på Universitetet i Trondheim. Regner med å komme inn, for jeg hadde gode karakterer på videregående. Der har de dessuten studentboliger. Her i Oslo er det lite leiligheter i min prisklasse. Jeg har vært arbeidsløs i et år nå, så det er ikke så mye jeg kan betale.”» (Journalist Mari Bjørnensen, Arbeiderbladet 22.04.97:6).

Olav på 49 år bor også på hospits i Oslo. Han har et rom med plass til seng og et lite bord. Nå har han vært på hospisset i to måneder, sist ble det seks måneder før han sprakk og ble innlagt på Dikemark psykiatriske sykehus. «Jeg har vært 25 år innafor psykiatrien,» sier han, «og nå er jeg endelig en fri mann. Det er greit for

meg å bo på hospits, men jeg ønsker meg egentlig et sted utafor. Jeg har vært til sjøs og gjort min plikt, tjent inn masse penger til rederne. Det er folk her på hospitet som ikke tåler narkokjøret her, de blir knekt av det. Mange av de psykiatriske pasientene her kunne ha klart seg bra hvis de hadde hatt egen leilighet. Selv er jeg lei psykiatrien, og vil bare ha et sted å bo.» (Journalist Mari Bjørnersen, Arbeiderbladet 22.04.97:6).

Makter velferdsstaten å fordele velferd til alle? Hvem inkluderes, og er det noen grupper som faller utenfor velferdsordningene? Harris B. er kanskje begynt ved Universitetet i Trondheim, og kan håpe på en vei til et nytt liv. Sosial mobilitet, sier vi forskere da. Olav ser det verre ut for.

I EU har man oppfattet den store mengden arbeidsledige, og kanskje særlig de langtidsledige, som et sosialt og politisk problem. I de siste fem-ti årene har vi imidlertid sett et skifte i EU fra å fokusere på arbeidsledighet og fattigdom til økt bekymring for marginalisering og eksklusjon. Dette har vært både et politisk og faglig skifte, som kjent har EUs fjerde rammeprogram lagt opp til forskning om «social exclusion and inclusion». Det overordnede politiske målet synes å være sosial og politisk integrasjon. For europeisk samfunnsforskning, og til dels også norsk, har dette medført at der vi tidligere snakket som sosial ulikhet og klasseforskjeller, er den faglige diskurs i dag også preget av begreper som sosial, økonomisk og politisk marginalisering og eksklusjon.

Jeg skal i det følgende prøve å gi en kort oversikt over noen momenter i denne debatten. La oss først gå et skritt tilbake, og se på hvordan velferdsstaten slik vi kjenner den i dag er fremkommet.

2 Veiene til velferdsstaten

Den norske historikeren Anne-Lise Seip (1984) har sammenfattet utviklingen av velferdsstaten i tre faser: Den sosialdemokratiske velferdsmodellen har utviklet seg fra en laissez-faire-stat via sosialhjelpsstat til velferdssamfunn. Under den eldre laissez-faire-stat var den bærende norm at den enkelte selv (eventuelt ens familie) hadde hovedansvar for å møte sosiale og økonomiske kriser. Perioden 1870–1920 karakteriseres av sosialhjelpsstaten, det vil si man anerkjente et offentlig ansvar for fattige og svaktstilte grupper. På denne tiden delte gjerne det offentlige sosiale

oppgaver med private organisasjoner. Dagens moderne velferdsstat er imidlertid kjennetegnet ved universelle ytelser og utstrakt offentlig ansvar.¹

«The modern welfare state is a European invention – in the same way as the nation state, mass democracy, and industrial capitalism. It was born as an answer to problems created by capitalist industrialization; it was driven by the democratic class struggle; and it followed in the footsteps of the nation state» (Flora 1986:XII).

Den moderne velferdsstat inngår derfor i et symbiotisk institusjonelt forhold til kapitalistisk økonomi, politisk demokrati og det sivile samfunns organisasjonsfrihet. Markedsmekanismen, som bygger på privat eiendom og desentralisert økonomisk beslutningstaking, har i all hovedsak forblitt uendret.

«Det opprinnelige mål, lenge før begrepet “velferdsstat” ble innarbeidet i språket, var en defensiv politikk for sosial integrasjon og stabilitet. Dette kan muligens igjen bli et viktig motiv for sosialpolitikken i en periode med økende langtidsledighet og sosial utestenging i store deler av Europa.» (Kuhnle 1994:10).

I Tyskland ble velferdsordninger under Bismarck innrettet for å stabilisere og integrere en fremvoksende og radikaliserert industriarbeiderklasse, mens andre deler av befolkningen ble ekskludert. I Skandinavia, derimot, var bøndene i større grad med fra første stund, blant annet fordi de var politisk inkorporert i det fremvoksende industrisamfunnet gjennom stemmerett og parlamentarisk representasjon. «Dette førte til at tanken på klasse- eller gruppebaserte ordninger sto svakere, og universalisme-vimpelen kunne heises raskere i Skandinavia enn andre steder i Europa.» (Kuhnle 1994:11).

Den skandinaviske velferdsstatens kanskje viktigste særpreg har derfor vært den utstrakte graden av universalisme – det vil si at hele befolkningen i prinsippet er inkludert av og har rett til å ta del i, velferdsordningene. Aksel Hatland (1984:38) sier det slik: «... man fikk sine rettigheter i kraft av at man var

¹ «Nasjonale sosialforsikringsordninger for vel 100 år siden representerte et radikalt brudd med fattiglovgivningen i europeiske land. Sosialforsikring var et nytt prinsipp for å møte behov for inntekter i forbindelse med alderdom, sykdom, arbeidsulykker og – fra tidlig i vårt århundre – arbeidsledighet, og behov for helsetjenester og medisinsk behandling.» (Kuhnle 1994).

samfunnsborger, ikke i kraft av at man var arbeidstaker.»² Tett koplet til universalisme-’vimpelen’ finner vi likhetstankegangen. Er det riktig at det har vært et overordnet mål å redusere forskjellene mellom rike og fattige i Norge?

3 Omfordeling og likhet

De skandinaviske velferdsstatene er kjent for sin solidariske omfordelingspolitikk – for å unngå marginalisering søkte man å integrere arbeiderklassen i samfunnet ved å eliminere absolutt fattigdom (Selle 1991). Målet har vært å skape et samfunn hvor individer og familier/grupper kunne leve sine liv uten bekymringer for å havne i fattigdom. Den svenske sosialdemokrat Tage Erlander sammenlignet «velferdshemmet» med et dansegulv – det er politikken oppgave å tilrettelegge dansegulvet for fri individuell utfoldelse. Med andre ord, det sentrale i velferdsstatens kollektivistiske kultur er «et positivt frihetsbegrep, der frihet var mulighet for utfoldelse, ikke bare frihet fra inngrep. Slik frihet kunne bare realiseres hvor samfunnet, kollektivet, skapte trygghet» (Seip 1994:383).

Som et hjelpemiddel i utviklingen av velferdsstaten, ble det viktig med jevnlige undersøkelser av folks hverdagsliv og levekår. Inspirert av blant annet den amerikanske sosiologen James Colemans skille mellom sjanselighet (equality of inputs) og resultatlikhet (equality of outcomes) (Coleman 1966), den svenske levekårsundersøkelsen (Johansson 1970), samt den finske sosiologen Allardts mer teoretiske drøfting av ulike velferdsdimensjoner (Allardt 1975), ble den første – i en rekke av flere – norske levekårsundersøkelser utført tidlig på 1970-tallet (Ringén (red.) 1975; Hernes og Knudsen 1976; Levekårsundersøkelsen 1976; Wærness 1975).³

Levekårsundersøkelsene har dokumentert forekomsten av sosial ulikhet. Basert på disse og andre landsomfattende survey har samfunnsforskere vist hvordan

² Se også Halvorsen 1977; Kolberg og Wærness (red.) 1979; Pettersen 1982; West Pedersen 1990; Hatland (red.) 1991; Kuhnle og Solheim 1991. Bjørnson og Haavet (1994) og Midre (1995) gir gode oversikter over sosialpolitikken utvikling.

³ Det er vel riktig å si at de tre dimensjonene Allardt skisserer: «Att ha, att älska og att vara» ikke har preget levekårsundersøkelsene på samme måte. Velferdsdimensjonen «att ha» definerer hvilke ressurser individet har, «att älska» definerer hvordan man forholder seg til andre mennesker, mens «att vara» dekker selvrealisering og hva man er i relasjon til samfunnet. Levekårsundersøkelsene i Norge har hovedsakelig vært preget av den første dimensjonen, blant annet, fordi men ville unngå subjektive vurderinger av levekår og livskvalitet.

kvinner og menn i ulike klasser og lag av befolkningen kommer forskjellig ut med hensyn til utdanning, arbeid, inntekt, levekår, helse, verdier og politiske holdninger.⁴ Dessuten er det påvist at mange av de underliggende prosesser og mekanismer som påvirker menneskers velferd forandres svært langsomt, om de overhodet forandres (Fritzell og Lundberg 1994:260).⁵ Når vi ser klare tendenser til reproduksjon av ulikhet over tid, på tross av velferdsstatens omfordelingspolitikk, er dette kanskje ikke så overraskende. Dansegulvet er ikke like tilgjengelig for alle ...

For selv om velferdsstatene preges av offentlig styring og omfordelingspolitikk, er basis kapitalistisk økonomi. Den politiske retorikk – kanskje særlig knyttet til likhetsbegrepet – er derfor tvetydig. Som Arthur Stinchcombe har pekt på: «... clearly Norway has come a good deal farther in giving a good life to the poor than in reducing the power of the capital» (Stinchcombe 1979:1).⁶ Med andre ord: en politikk basert på likhet og solidaritet har aldri truet de velstående i de skandinaviske velferdssamfunn. Selle hevder at likhet som ideologi i det sosialdemokratiske Norge er politisk retorikk; likhetsbegrepet har ikke – og har heller aldri hatt – en sterk ideologisk posisjon i sosialdemokratisk tenkning. Likhetstanken er mer som en myte, og det er sterke interesser knyttet til opprettholdelsen av denne myten i de skandinaviske velferdsstater. Han sier:

«Because we have no history of wealth, this does not imply that we either ideologically to a much greater degree than others are adverse to wealth, or that we to any extent have formed organizations to prevent the development of inequality, either financially, socially, or culturally.» (Selle 1991:143).

⁴ Se for eksempel Colbjørnsen, Hernes og Knutsen (1982); Lindbekk (1983); Elstad (1984); Colbjørnsen et al. (1987); Birkelund (1992,); Ringdal (1994); Dahl (1994); Gooderham og Ringdal (1995); Hansen (1995); Mastekaasa (1998).

⁵ Vi må selvsagt også nevne at velferdsstatene i Skandinavia ikke bare er et system for politisk-økonomisk styring og omfordeling, men også er den viktigste arbeidsgiver for kvinner (Kolberg og Esping-Andersen 1992), og det synes klart at kvinnes situasjon har blitt bedre på en rekke områder etter at de ble sysselsatt. Det vil imidlertid falle utenfor rammen av dette korte essayet å gå nærmere inn på sammenhengen mellom velferdsstaten og kjønn. Det er heller ikke mulig å drøfte kjønn og marginalisering nærmere.

⁶ Sitatet i sin helhet går som følger: «Socialism seems to me to have two main dimensions, the use of governmental power to give a better life to the poor and to the workers, and to do this in particular by reducing the power of ownership of the means of production. Below I discuss this dilemma, but clearly Norway has come a good deal farther in giving a good life to the poor than in reducing the power of capital.» (Stinchcombe 1979:1).

Det sosialdemokratiske prosjekt har, etter at det i 30-årene gikk i allianse med det kapitalistiske produksjonssystem, lagt like mye vekt på arbeidsetikk, effektivitet og produktivitet, som på likhet og solidaritet. Den protestantiske arbeidsetikk står sterkt i de nordiske land, med konsekvenser i form av stigmatisering av dem som faller utenfor arbeidslivet. Det er for eksempel tverrpolitisk enighet om at trygd og sosialhjelp ikke skal være så generøse at folk mister incentivet til å beholde eller ta et lønnet arbeid (Halvorsen 1993). For generøse ytelser kan altså gi grunnlag for dårlig arbeidsmoral.

Derfor er våre institusjonaliserte velferdsordninger ikke ment å skulle fremme likhet, ved å endre relasjonene mellom sosiale grupper og klasser. Snarere er de fleste velferdsordninger instituert som kollektive og universelle, men de faktiske løsningene og utfall av disse ordningene er ofte individuelt basert, og bidrar derfor til å opprettholde ulikheten.⁷ Sosialhjelp er behovsprøvd og ytes etter en skjønnsmessig vurdering av fagfolk og politikere. Den gamle fattigdomsordningen henger fremdeles igjen i Norge, i den forstand at det midt i velferdsstaten finnes et institusjonelt fattigdomssystem, kalt Lov om sosiale tjenester (og før det: Lov om sosial omsorg), som på grunnleggende måter ikke skiller seg fra den tidligere sosialhjelpsstatens fattigdomssystem. Dette er, for å bruke Ivar Lødemels begrep, et velferdsparadoks (Lødemel 1997). En undersøkelse fra Statistisk sentralbyrå dokumenterer for øvrig at langtidsledige med lavest inntekt også mottar minst i offentlige overføringer (Lyngstad og Roaldsø 1997).⁸ Den politiske motstanden mot å lovfeste en minstestandard på støtten til de fattige, kan henge sammen med den sterke normative vektlegging av arbeid som både en plikt og et gode. En ønsker ikke å institusjonalisere ordninger, som for eksempel garantert minsteinntekt, som kan tenkes å undergrave arbeidsetikken i samfunnet. Som Lars Inge Terum har pekt på (Terum 1996) er det i Norge normative grenser for sosialpolitisk modernisering, som innebærer at sosiallovgivningen prinsipielt ikke skiller seg fra den gamle fattighjelpen. Velferdsinstitusjonene skaper trygghet, ikke likhet. Eksempelvis sikres alle alderstrygd, arbeidsløshetsstrygd og fødselspermisjon i forhold til individuell opptjening. Denne vektlegging på individuell inntjening og produktivitet, innebærer at de som står utenfor arbeidslivet, eller jobber uregelmessig, deltid

⁷ Se også diverse artikler i Torp (red.) 1988.

⁸ Dette er en variant av den såkalte Matteus-effekten; det vil si at de som har mye skal få mer, mens de som har lite skal få mindre.

og lignende. får minst. Mens de som tjente mye får mer igjen. Dette er ikke redistribusjon.

I et komparativt perspektiv er det viktig å påpeke at de skandinaviske landene utmerker seg med universelle velferdsordninger, slik f.eks. Gøsta Esping-Andersen (1990), Peter Flora (1986), Boje og Olsson Hort (1993) og andre hevder. Våre egne velferdsforskere peker imidlertid på universalismens begrensinger, på «huller i systemet», og hvordan personer som faller utenfor systemet, kan komme inn i en negativ utvikling som gradvis forsterker marginaliseringen slik at de ikke har muligheter til å komme inn igjen. Men før vi ser nærmere på de arbeidsløses situasjon, la oss kort skissere hvilke faktorer som kan bidra til økt press mot velferdsstaten.

4 Press mot velferdsstaten

Selv om oppslutningen om velferdsstaten fremdeles er høy, så er velferdsstaten kontinuerlig utsatt for kritikk. Et utall bøker, artikler og medieoppslag har gjennom de siste 15–20 årene predikert velferdsstatens krise, eller at velferdsstaten står ved et veiskille (se for eksempel Lingås (red.) 1970, 1995; Ringen 1981; Stjernø (red.) 1982; Grund 1985; Hippe (red.) 1985).⁹

Valgforskerne kartlegger de ulike politiske og ideologiske strømninger som knytter an til velferdsstatens verdigrunnlag (Listhaug og Aardal 1989; Jenssen og Martinussen (red.) 1994). I en studie av velferdsstatens normative grunnlag peker Martinussen på solidaritetens normative grenser, det vil si at det er grenser for hvor langt folk er villig til å gå med hensyn til utjevning av sosial og økonomisk ulikhet, blant annet. fordi de fleste er av den oppfatning at utjevningen har gått langt nok. Dette knyttes særlig til forestillinger om at arbeidsinnsats bør lønne seg, og at de som ikke er villige til å stå på, må nøye seg med mindre enn andre (Martinussen 1988:207), altså en individualisering av ansvar for arbeidsløshet eller undersysselsetting.¹⁰

⁹ I Sverige er for eksempel Walter Korpi og Klas Åmark (1995) i gang med et stort prosjekt kalt «Welfare States at the Crossroads – a Historical-Sociological Research Program on Welfare State Transition in the OECD Countries». I Norge er en forskningsgruppe ved forskningsstiftelsen Fafo i gang med et prosjekt om velferdsstatens framtid.

¹⁰ I henhold til Lois Waquant (1997) er USA i ferd med å utvikle en darwinistisk stat, hvor «survival of the fittest» er den bærende norm. Han vurderer den nye «welfare»-lovgivningen i USA som et ledd i en utvikling mot å isolere, og stigmatisere de fattige, som defineres som «uverdige trengende».

I tillegg til de normative grenser, kan det pekes på en rekke faktorer som kan bidra til økt press mot velferdsstaten:

1. Demografisk utfordring: Samtlige europeiske land vil i løpet av de nærmeste 20-30 årene stå overfor en eldrebølge, som kan innebære økte generasjons-spenninger mellom pensjonister og de yrkesaktive.
2. Økonomisk utvikling: Velferdsstatens budsjettunderskudd bekymrer mange (ikke i Norge)
3. Internasjonalisering og globalisering av økonomi og politikk utfordrer for den nasjonale velferdsstaten
4. Politisk forventningspress – alle forventer mer og bedre velferd – samtidig som det er vanskeligere enn før å styre politikken nasjonalt.
5. Miljøproblemer
6. Økende arbeidsledighet
7. Immigrasjon Vi stenger folk (les: immigranter) ute, for å opprettholde et høyt velferdsnivå for oss som er innenfor.¹¹ Tilsvarende problematikk gjelder selv-sagt det som er blitt kalt 'Festung Europa', som stenger grenser i sør og tildels i øst. Kan vi si at velferdsstatene i Europa såvel som i Norge bygger på en *ekskluderende solidaritet*? Det ser ut for at universalisme som sosialpolitisk prinsipp forutsetter en klart avgrenset befolkningsgruppe, noe vi ser særlig tydelig når det gjelder utlendingers mulighet for å komme innenfor, dvs. til å bli inn-vandrere.

¹¹ «Norsk innvandringspolitikk tåler ikke dagslys», sier flere av Norges mest sentrale advokater i saker som angår asylsøknader og oppholdstillatelse (Aftenposten 31. mai 1997). «Når 0,5 prosent av asylsøkerne får bli i Norge, har vi i realiteten satt til side hele FN's flyktningekonvensjon. I andre land er tallene oppe i 20 til 30 prosent». (advokat Arild Humlen, leder for advokatforeningens fag-utvalg for asyl- og utlendingsrett; Aftenposten 31. mai 1997). I 1995 fikk 32 486 asylsøkere innvilget asyl i Sverige, mot bare 4573 i Norge. I 1996 var tallet 13682 i Sverige, og 2902 i Norge. Sverige ga i 1995 9047 personer opphold på humanitært grunnlag, mens Norge ga 29 personer opphold på humanitært grunnlag samme år. For 1996 var tallene 5553 i Sverige, mot bare 6 personer i Norge (Kilde: UDI og Statens Invandrarverk, Sverige; referert i Dagbladet 30. mai 1997). Norsk presse har vist seg å være helt nødvendig for å få oppmerksomhet rettet mot norsk asyl- og flyktningepolitikk. Det synes åpenbart at maktovergrep ville foregått i større grad i det skjulte dersom pressen hadde vært tyst.

8. Marginalisering – økt sosial differensiering:

«Store flertall av befolkningen i både Norge og resten av Vest-Europa vil ha et meget høyt velstandsnivå, og være godt politisk og sosialt integrert i samfunnet. Men betydelige endringer i familiestrukturen, økende grad av langtidsledighet, og faren for flere fattige kan sette nye krav til velferdsstaten. Spenninger mellom dem som har arbeid og lønn og dem som ikke har, kan øke dersom tendensene gir seg utslag i varige nye sosiale strukturer. Spenningen vil kunne øke mellom dem som er 'inne i varmen' og dem som 'står ute i kulden'.» (Kuhnle 1994:26).

Noen forskere antyder nå at utviklingen kanskje kan gå i retning av en tilbakegang til sosialhjelpsstaten, karakterisert ved et fortsatt høyt nivå på offentlige sosiale ytelser, med et blandet privat-offentlig system for sosialhjelp, og for øvrig markedsliberalisering. Det pekes på fra flere hold, og ikke bare politiske partier på høyresiden, at en velferdsstat ikke nødvendigvis er det samme som et velferdssamfunn. Mistillit til staten, også velferdsstaten, gjenspeiles både i økonomiske og politiske argumenter. Det pekes på at velferdsstaten er for dyr, for byråkratisk, for profesjonsstyrt og defor kostnadsineffektiv. Oppslutningen om velferdsstaten er også svekket på det ideologisk-politiske planet, hvor det er tendenser til endringer i opinionen: Et stort flertall ønsker å bruke mer penger på helsestell og eldreomsorg, men mange reagerer mot at staten skal regulere markedet og økonomien (Jensen 1994). Disse holdningene kan legitimere mindre generøse ytelser overfor personer som lever av ulike velferdsordninger.

5 Arbeidsløshet

Så lenge «det arbeidende, produserende og skapende menneske – *homo faber* – uttrykker svært mye av hva vi oppfatter som ettertraktelsesverdig i vårt samfunn» (Engelstad 1991:7), vil arbeidsledighet være problematisk. Sysselsetting er ikke nødvendigvis et mål i seg selv, men et middel til å sikre medborgerskap, integrasjon og full deltakelse i et samfunn. Man kan i dag spørre hvordan det er mulig å sikre integrasjon i et samfunn for folk med begrenset eller ingen tilknytning til arbeidsmarkedet.¹²

¹² Offe (1996) argumenterer for «uncoupling economic rights from gainful activity».

Et av hovedfunnene i den klassiske Marienthal-studien i Østerrike var at sosial isolasjon var et resultat av arbeidsledighet. (Jahoda 1982). En annen tidlig studie, er Cato Wadels studie av den arbeidsledige George i Newfoundland, Canada (Wadel 1973). Som langtidsledig og avhengig av offentlige velferdsmidler, slet han med å opprettholde sin verdighet.¹³ Wadel hevder at det økonomiske og moralske ansvar for arbeidsledighet legges på den arbeidsledige selv: «The welfare state, then, may be said to convert economic and political costs to social costs. Furthermore, it allows these social costs to be carried by the unemployed person himself, his family, and his community.» (Wadel 1973:113).

Men arbeidsledighet og marginaliseringsprosesser er selvsagt knyttet til samfunnsforhold i vid forstand. Duncan Gallies komparative prosjekt om «Unemployment and Social Exclusion» (Gallie 1997), som for øvrig finansieres av EUs fjerde rammeprogram, vektlegger derfor den nasjonale kontekst: Psykisk stress av arbeidsløshet varierer med arbeidsetikk og tradisjon i et land. Det er ikke nødvendigvis like stor psykisk påkjenning å være arbeidsledig i for eksempel Danmark, som i Tyskland Gallies analyser tyder på at mange arbeidsledige har et godt sosialt nettverk, selv om de materielt sett ikke har det så bra. Data tyder imidlertid også på tiltakende segregering av arbeidsledige over tid inn i nettverk med andre arbeidsledige, med de følger dette kan få for utvikling av en egen subkultur blant marginaliserte grupper.

En annen komparative studie av «poverty and social disqualification» viste at arbeidsledige og folk med andre problemer hadde mye støtte og hjelp fra familie og venner i såpass ulike land som Spania, Nederland, Italia og Danmark, mens jobbusikkerhet og arbeidsløshet er forbundet med forverrede sosiale relasjoner i Tyskland, Frankrike og Storbritannia. Også denne undersøkelsen viser at marginalisering og fattigdom fremstår i ulike former i ulike land, avhengig av landets økonomiske utvikling, arbeidsmarkedet, styrken i folks sosiale nettverk og graden av offentlig støtte til de arbeidsløse (Paugam 1996). Disse empiriske funnene samsvarer også med sosialfilosofers drøfting av det normative grunnlaget for velferdsstaten (Eriksen og Loftager 1996). Det pekes blant annet på at de arbeidslediges svar på spørsmål om hvordan de opplever sin egen situasjon, gjenspeiler de

¹³ Studier av arbeidsledighet har ofte motstridende resultater, i den forstand at noen viser hvordan arbeidsledige blir stigmatisert og passivisert også sosialt, mens andre tyder på at arbeidsledige er sosialt mer integrerte, ved for eksempel å ha mer kontakt med familie og venner, enn yrkesaktive er.

offentlige diskurser om ledighet, enten som ille for den enkelte og for samfunnet, eller som politisk-økonomisk nødvendig i et postindustrielt samfunn.¹⁴

Tidligere trodde man velferdsstaten kunne bekjempe arbeidsløsheten. I dag vet man at det kan den bare i begrenset grad: Krefter utenfor nasjonal-politisk kontroll, som internasjonalisering av økonomien, teknologiske nyvinninger, og annet har større innflytelse. Dette har gitt økt oppmerksomhet omkring det sivile samfunn. Som Jørgen Goul Andersen (1996) har pekt på, kan det sivile samfunnet forhindre at marginalisering på arbeidsmarkedet forplanter seg til sosial marginalisering og isolasjon.

Stabiliteten i dette sjiktet er av vesentlig betydning. Dersom det er slik at de fleste som kommer i en marginalisert posisjon i forhold til arbeidsmarkedet får jobb igjen etter en tid, så er det ikke grunnlag for å snakke om eksklusjon. Slik er det faktisk for de fleste som går på arbeidsledighetstrygd i Norge i dag – de fleste er ute i jobb igjen etter et par måneder til et halvt år. Men dette betyr ikke at det ikke finnes langtidsledige.¹⁵ Det er denne gruppen – som ikke er homogen – som står i fare for å bli ekskludert, hvis den ikke allerede er blitt. Som nevnt er det i de fleste land stigmatiserende å være uten jobb, men kanskje er det ekstra belastende å være uten jobb i samfunn med lav arbeidsledighet, hvor de fleste har jobb, og hvor det til og med er mangel på arbeidskraft i enkelte yrker og bransjer, slik det er i Norge i dag. Dette gjenspeiles også i den faglige og politiske diskurs: «Det siste året skal vi vendes til å tro at vi har nesten full sysselsetting, til tross for at i 1996 var gjennomsnittlig 4,9 prosent helt ledige og 6,4 prosent arbeidsløse når vi tar med dem på tiltak.» (Claussen 1997). Claussen, som er samfunnsmedisiner, har gjennomført en studie av langtidsarbeidsløse i industriområdet Grenland, og finner at de arbeidsløse er sykere som gruppe enn folk i arbeid. Hans undersøkelse gir støtte til både «kausalityshypotesen, som sier at mangel på arbeid kan skade helsen, og (til) seleksjonshypotesen, som regner med at årsaksforholdet er omvendt, at syke lettere blir arbeidsløse og vanskeligere finner nytt arbeid.» (Claussen 1997:1)¹⁶

¹⁴ Det er beklagelig at Norge ofte ikke inkluderes i EU-undersøkelser. Det finnes for øvrig en rekke andre komparative analyser av velferdsstater. Noen eksempler med nordiske bidragsyttere: Flora (red.) 1986; Øyen (red.) 1986; Erikson et al. 1987; Esping-Andersen 1990; Kolberg (red.) 1992a, 1992b, 1992c.

¹⁵ Se også Colbjørnsen, Dahl og Hansen (1992); Kaul og Kvande (1991), Halvorsen (1994).

¹⁶ Se også Dahl og Birkelund 1997.

Vi vet at det ikke er noen entydig sammenheng mellom økt sysselsetting og nedgang i ledigheten, særlig langtidsledigheten. De korttidsledige utgjør en «reservearme» for å bruke et kanskje noe utslitt uttrykk, i den forstand at de kan gå inn på arbeidsplassene når bedriftenes behov for folk øker. Dette er folk som både har den arbeidserfaring, motivasjon og helst også den kompetanse som gjør det lett å få jobb og for bedriftene å gjøre nytte av dem. Når sysselsettingen i et land øker, er det disse gruppene som først trekkes inn i arbeidslivet.

Den andre gruppen ledige er det «vanskeligere å finne en god norsk betegnelse for. Det er altså ledige som bedriftene helst vil slippe å ansette, altså folk som i engelskspråklig litteratur kalles “unemployables”. [...] Det kan være ungdom uten arbeidstrening, folk med alkoholproblemer, men også innvandrere som kan dårlig norsk eller enslige forsørgere med barn som gjør dem noe ustabile som arbeidstakere» (Brox 1997:162). Broxs argumentasjon viser nettopp hvordan statistisk diskriminering kan foregå – det vil si at arbeidsgiveren lar være å ansette folk fordi han slutter seg til hvordan de vil oppføre seg ut i fra ytre kjennetegn og kjennskap til gruppens gjennomsnittlige adferd. Dermed kommer man inn i en selvforsterkende prosess, kalt hysterese, det vil si at ledighet på ett tidspunkt er årsak til ledighet på et senere tidspunkt.

Studier fra Nord-Norge viser hvordan langtidsarbeidsløse låses inne i langvarige vandringer i arbeidsmarkedsetatens ulike tilbud, uten at det har den ønskede sysselsettingseffekt (Pedersen 1997). Mens de korttidsledige kom raskt i arbeid igjen, var hele to tredjedeler av ledighets- og tiltaksbefolkningen gjengangere i perioden de ble studert (1990–93), i den forstand at de i hele eller deler av perioden var registrert som arbeidsledige. Gjengangerne kan igjen deles inn i en marginalisert gruppe (den klart største) – som har vært ute i enten korttidsjobb eller annet i perioden, men som så blir arbeidsløse igjen; og en utstøtt gruppe, som er ekskludert fra arbeidsmarkedet. Tilsvarende funn er for øvrig gjort i andre land, her vil jeg nevne Kari Vehetalos studie av seks finske lokalsamfunn (1997). De langtidsledige opplever en akkumulering av sosiale og ofte også økonomiske problemer. Vandringer på kryss og tvers mellom status som helt ledig, tiltaksperson og helt eller delvis – ofte sesongmessig sysselsatt, var karakteristisk for den marginaliserte gruppen.¹⁷

¹⁷ Dette viser betydningen av å kunne følge enkeltindivider over tid, i stedet for å basere sine konklusjoner på tverrsnittsdata, som skjuler at en betydelig del av ledighets- og tiltaksbefolkningen går igjen år etter år.

Disse prosesser som kanskje kan karakteriseres som prosesser preget av permanent midlertidighet, i den forstand at folk går på en rekke tiltak, som er ment å skulle være midlertidige, men som strekkes mer og mer ut i tid, selv om det eksplisitt formulerte målet er å få folk over i en annen tilstand (det vil si jobb). Ved å kunne følge individer og grupper over tid, ser vi hvordan marginalisering er en prosess som til slutt kan innebære eksklusjon eller utstøting. Dette er for øvrig også påvist i Danmark, hvor Sosialkommissionen i 1992 pekte på at langtidsledige fremstår som en selektert gruppe med ressursknapphet som fremste varemerke. Marginalisering knyttet ofte til fattigdom:

«Both the urban poor and the rural poor are 'marginalized' in relation to national economic development and condemned to an existence of absolute poverty because the lack of social and welfare provisions makes a decent human existence contingent upon gainful employment.» (Mann (red.) 1983:217).

I en velferdsstat skal marginalisering i forhold til arbeidsmarkedet ikke innebære fattigdom. Likevel finnes det fattige i velferds-Norge. Hvordan skal vi forstå at noen faller utenfor i velferdssamfunnet?

I Norge har vi også sett en diskusjon om det gir mening å bruke begrepet underklasse som betegnelse på marginaliserte grupper. Ottar Brox (1994), Unni Wikan (1995) og Willy Pedersen (1996) har alle stilt spørsmålet om det er i ferd med å utvikle seg en ny norsk underklasse, mens andre, som for eksempel Grete Brochmann og Jon Rogstad (1996) advarer mot begrepet underklasse og foreslår heller begrepene marginalisering og eksklusjon som mer fruktbare for forståelse av dagens situasjon.

Det synes åpenbart at når man snakker om en ny underklasse, eller de ny-fattige, i Norge, så har man kanskje vel så mye politiske som faglige motiver. I et land, som ikke bruker betegnelsen fattigdom – vi har for eksempel ingen offisiell fattigdomsgrense i Norge, presumptivt fordi fattigdom ikke finnes – så oppnår man mer politisk oppmerksomhet med å snakke om fremveksten av en ny underklasse eller de nyfattige enn å bruke begreper som marginaliserte grupper.¹⁸ Som nevnt er den nye underklasse en fellesbetegnelse som omhandler en heterogen gruppe, som innvandrerne, langtidsledige, alene-mødre med dårlig økonomi, ungdom uten

¹⁸ Tidligere studier av fattigdomsforhold inkluderer Sundt (1978 [1870]), Gustavsson (1984), Anderson, Dyrvik et al. (1982).

arbeid, rusmisbrukere og mennesker med mentale problemer. Felles for dem er mangel på relevant utdannelse, mangel på arbeid, og dårlig økonomi. Underklassebegrepet – som blant annet har vært mye brukt i USA – har ofte en implisitt rasekomponent i seg, det vil si at når man i USA snakker om underklassen, tenker de fleste amerikanere på ghettoer av svarte, hvori inkludert mange alenemødre. Skal begrepet ha noen analytisk relevans, må det knyttes til marginaliserings- og ekskluderingsprosesser. Og ettersom underklassen består av svært forskjellige grupper, med ulike historier som kan forklare hvorfor og hvordan de ble ekskludert fra arbeidslivet, må vi som forskere lete etter gruppespesifikke marginaliseringsprosesser.

6 Til slutt

Det er ikke mulig å yte samfunnsforskningen noen form for rettferdighet i et kort essay som dette. Jeg har prøvd å drøfte marginalisering i en velferdsstat gjennom å trekke frem noen stikkprøver, hovedsakelig fra norsk forskning, og resultatet av slike eklektiske manøvre blir ofte fragmentarisk og overfladisk. Jeg sitter imidlertid igjen med noen tanker:

Selv om velferdsstatens ytelser i prinsippet er universelle og ikke knyttet til arbeidslivet (slik det er i mange andre land), står arbeidsetikken så sterkt i Norge at tilknytning til arbeidsmarkedet er avgjørende for folks selvrespekt og anseelse.

Mens tidligere analyser av sosial ulikhet dokumenterte fordelingsulikhet - ofte bare på ett tidspunkt - åpner marginaliseringsstudier i større grad for et mer dynamisk perspektiv. Det er ikke nok å klassifisere noen som marginaliserte, utstøtte eller utestengte, vi må også lete etter forklaringer på hvorfor noen grupper står utenfor arbeidslivet. Det er derfor viktig å forstå hvilke mekanismer som frembringer marginalisering og eksklusjon, og omvendt: Hvilke mekanismer som opprettholder og betinger integrasjon.

Men begreper kan tilsløre like mye som de kan avdekke. Velferdsproblemer er sammensatte og det vil også forklaringer av de mekanismer og prosesser som genererer dem være. Dersom marginalisering ikke knyttes til utviklingen av den kapitalistiske produksjonsmåten, vil man miste forståelsen av årsaken til slike prosesser. Når økonomisk fremgang er forbundet med organisasjonsmessig effektivisering og teknologisk rasjonalisering av produksjonen innen mange sektorer av arbeidslivet, blir resultatet ofte at enkelte grupper arbeidstakere blir overflødige.

Når globalisering av næringslivet innebærer at norske arbeidsplasser legges ned og flyttes til andre kanter av verden, blir resultatet også at enkelte grupper blir arbeidsledige. Dersom det ikke er annet arbeid å få, og/eller man mangler den kompetanse som kreves i andre jobber, blir man henvist til velferdsstatens ordninger, eventuelt familien.

Disse forhold henger uløselig sammen med dynamikken i den økonomiske utvikling, og mulighetene eller mangel på muligheter for å styre denne utviklingen.

Det sosialdemokratiske prosjekt har aldri lagt bånd på kapitalen. Reell redistribusjon forekommer kun i beskjeden grad. Snarere legges forholdene til rette for kapitalen. Selv om vi som nasjon aldri har vært rike (før nå), betyr ikke dette nødvendigvis at vår kultur er preget av en sterkere likhetsideologi enn andre folk har. Kanskje er dette i alle fall delvis en myte.

Velferdsstatens fattigdomsbekjempelse har stort sett vært vellykket. I dag ser vi imidlertid at ulikheten øker. De rike blir mye rikere.¹⁹ Men mange av dem som satt nederst ved bordet, sitter der fremdeles. Det foregår altså en reproduksjon av fattigdom - også innen vårt velferdssamfunn. Selv om fattigdom som begrep er avskaffet, finnes både sosial og økonomisk nød - midt i velferden.

Det er nok av utfordringer å gripe fatt i - også for norsk fagbevegelse.

¹⁹ Det er lenge siden den norsk-amerikanske økonomen Thorstein Veblen introduserte begrepet «conspicuous consumption», iøyenfallende konsum, i sin analyse av de nyrike i USA (Veblen 1899 (norsk utgave: 1976)). Men begrepet synes å passe godt på mange norske oppkomlinger som blottstiller sin økonomiske vellykkethet - det er lov, ja til og med tøft, å være rik i Norge i dag.

Referanser

- Allardt, Erik (1975). Att Ha – Att Älska – Att Vara Om Välfärd i Norden. Lund: Argos Forlag.
- Andersen, Jørgen Goul (1996): «Marginalizatiion, Citizenship and the Economy: The Capasities of the Universalist Welfare State in Denmark» i Erik Oddvar Eriksen og Jørn Loftager (red.) The Rationality of the Welfare State. Oslo: Scandinavian University Press.
- Andersson, Karl-Gustav, Ståle Dyrvik et al. (1982): Oppdaginga av fattigdomen. Sosial lovgiving i Norden på 1700-talet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Birkelund, Gunn Elisabeth (1992): Social Class, Gender and Occupational Segregation. Doktoravhandling. Sosiologisk institutts skriftserie, Occasional paper nr. 080092, Universitetet i Bergen.
- Bjørnson, Øyvind og Inger Elisabeth Haavet (1994): Langsomt ble landet et velferdssamfunn. Trygdens historie 1894–1994. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Boje, Thomas og Sven E. Olsson Hort (1993): «Scandinavia Between Utopia and Anarchy» i Boje og Olsson Hort (red.): Scandinavia in a New Europe. Oslo: Scandinavian University Press.
- Brochmann, Grete og Jon Rogstad (1996): «Integrasjon, underklasse og marginalisering – noen refleksjoner omkring dagens innvandringsdebatt» Tidsskrift for samfunnsforskning, 37:554-76.
- Brox, Ottar (1994): Norge mot tusenårsskiftet. Arbeid for alle – eller flere rike og ny fattigdom? Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Brox, Ottar (1997): Hysterese, marginalisering og økonomisk politikk. Paper presentert på Nordisk konferanse om Arbeidsløshet, marginalisering og velferd. Oslo, 5-6 juni 1997.
- Claussen, Bjørgulf (1997): Fem års oppfølging av langtidsarbeidsløse i Grenland fra 1988. Paper, Institutt for Allmennmedisin og samfunnsmedisinske fag, Universitetet i Oslo.
- Colbjørnsen, Tom, Gudmund Hernes og Knud Knutsen (1982): Klassestruktur og klasseskiller. Oslo: Universitetsforlaget.

- Colbjørnsen, Tom, Gunn E. Birkelund, Gudmund Hernes og Knud Knudsen (1987): *Klassesamfunnet på hell*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Colbjørnsen, Tom, Svenn-Åge Dahl og Hans-Tore Hansen (1992): *Langtidsarbeidsløshet – Årsaker, konsekvenser og mestring*. SNF-rapport 83/92, Bergen.
- Coleman, James (1966): *Equality and Educational Opportunity*. US Printing Office.
- Dahl, Espen (1994): *Sosial ulikhet i helse: Artefakter eller seleksjon?* Oslo: Fafo-rapport 170.
- Dahl, Espen og Gunn Elisabeth Birkelund (1997): *Sysselsetting, klasse og helse 1980-1995. En analyse av fem norske levekårsundersøkelser*. Oslo: Fafo.
- Elstad, Jon Ivar (1984): *Levekår – sammenheng og helhet*. INAS-rapport 84:1.
- Engelstad, Fredrik (1991): *Hva mener vi med arbeid? Noen begrepsmessige refleksjoner*. ISF-notat 91:9.
- Eriksen, Erik Oddvar og Jørn Loftager (red.) (1996): *The Rationality of the Welfare State*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Erikson, Robert, Erik Jørgen Hansen, Stein Ringen og Hannu Uusitalo (red.) (1987): *The Scandinavian Model. Welfare States and Welfare Research*. Armonk: M.E. Sharpe, Inc.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge, Polity press.
- Flora, Peter (red.) (1986): *Growth to Limits. The Western European Welfare States Since World War II. Vol. I*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Fritzell, Johan og Olle Lundberg (1994): «Välfärdsförändringar 1968-1991» i Fritzell og Lundberg (red.) (1994): *Vardagens Villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*. Stockholm: Brombergs.
- Gallie, Duncan (1997): *Unemployment and Social Exclusion*. Foredrag på Nordisk konferanse om Arbeidsløshet, Marginalisering og Velferd, 5-6 juni 1997, Oslo.
- Gooderham, Paul og Kristen Ringdal (1995): «Klassestruktur, lønnsulikhet og klasseidentifikasjon i Norge. En sammenligning av Wrights og Goldthorpes klassemodeller.» *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 36:289-314.

- Grund, Jan (1985): Velferdsstat i motvind. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gustafsson, Bjørn (1984): En bok om fattigdom. Lund: Studentlitteratur.
- Hagen, Kåre, Anne Britt Djuve og Pernille Vogt (1994): Oslo, den delte byen?: Fafo-rapport 161. Oslo: Fafo
- Halvorsen, Knut (1977): Arbeid eller trygd? Oslo: Pax forlag.
- Halvorsen, Knut (1993): Innføring i sosialpolitikk, 2. revidert utgave. Oslo: TANO.
- Halvorsen, Knut (1994): Arbeidsløshet og arbeidsmarginalisering – levekår og mestring. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Marianne Nordli (1995): Class and Inequality in Norway. Oslo, Institutt for samfunnsforskning.
- Hatland, Axel (1984): Folketrygdens framtid. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hatland, Axel (red.) (1991): Trygd som fortjent? En antologi om trygd og velferdsstat. Oslo: Ad Notam.
- Hernes, Gudmund og Knud Knudsen (1976): Utdanning og ulikhet. NOU 1976:46. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hippe, Jon M. (red.) (1985): Ny kurs for velferdsstaten? Fafo-rapport 048 Oslo: Fafo.
- Hovdum, Anders Rosenhayn, Stein Kuhnle og Liv Stokke (red.) (1990): Visjoner om Velferdssamfunnet. Bergen: Alma Mater forlag.
- Jahoda, Marie (1982): Employment and Unemployment. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenssen, Anders Todal (1994): «Tilbake til sosialhjelpsstaten?» i Jenssen og Martinussen (red.), 1994. Velferdsstaten i våre hjerter. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Jenssen, Anders Todal og Willy Martinussen (red.) (1994): Velferdsstaten i våre hjerter. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Johansson, Sven (1970): Om levnadsnivåundersøkingen. Stockholm: Allmänna Förlaget.

- Kaul, Hjørdis og Elin Kvande (1991): «Mestring av arbeidsledighet». Tidsskrift for samfunnsforskning, 32:3-21.
- Kolberg, Jon Eivind (red.) (1992a): The Study of Welfare State Regimes. Armonk: M.E.Sharpe, Inc.
- Kolberg, Jon Eivind (red.) (1992b): Between Work and Social Citizenship. Armonk: M.E.Sharpe, Inc.
- Kolberg, Jon Eivind (red.) (1992c): The Welfare State as Employer. Armonk: M.E.Sharpe, Inc.
- Kolberg, Jon Eivind og Gøsta Esping-Andersen (1992): «Welfare States and Employment Regimes», i Kolberg (red.): The Study of Welfare State Regimes. Armonk, M.E. Sharpe, Inc.
- Kolberg, Jon Eivind og Kari Wærnes (red.) (1979): Trygd og samfunn. Nytt syn på samspillet mellom trygdeordninger og samfunnsutvikling. Oslo: Universitetsforlaget.
- Korpi, Walter og Klas Åmark (1995): Welfare States at the Crossroads: A Historical-Sociological Research Program on Welfare State Transition in the OECD Countries. Paper, Stockholm University.
- Kuhnle, Stein (1994): «Velferdsstatens idegrunnlag i perspektiv» i A. Hatland, S. Kuhnle og T. Romøren (red.): Den norske velferdsstaten, Oslo: Ad Notam Gyldendal Forlag.
- Kuhnle, Stein og Liv Solheim (1991): Velferdsstaten – Vekst og omstilling. Oslo: TANO.
- Levekårsundersøkelsen (1976): Sluttrapport. NOU 1976:28. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindbekk, Tore (1983): Samfunnsendring og sosial mobilitet i Trøndelag. Oslo, Universitetsforlaget.
- Lingås, Lars Gunnar (red.) (1970): Myten om velferdsstaten. Oslo: Pax forlag.
- Lingås, Lars Gunnar (red.) (1995) Myten om velferdsstaten – 25 år etter. Oslo: Pax forlag.

- Listhaug, Ola og Bernt Aardal (1989): «Welfare State Issues in the Norwegian 1985 Election: Evidence from Aggregate and Survey data.» *Scandinavian Political Studies*, 12:57-75.
- Lyngstad, Jan og Kari-Mette Roalsø (1997): *Largtidslediges inntekter og økonomiske levekår*. Statistisk sentralbyrå, rapport 97/13.
- Lødemel, Ivar (1989): *The Quest for Institutional Welfare and the Problem of the Residuum*. Ph.D.Thesis; London School of Economics and Political Science; University of London.
- Mann, Michael (red.) (1983): *The Macmillan Student Encyclopedia of Sociology*. London, Macmillan Press.
- Martinussen, Willy (1988): *Solidaritetens normative grenser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mastekaasa, Arne (1998): «Yrke og langtidssykefravær.» *Søkelys på arbeidsmarkedet*, nr. 2/98:217-26.
- Midre, Georges (1995): *Bot, bedring eller brød? Om bedømming og behandling av sosial nød fra reformasjonen til velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Offe, Claus (1996): «Full Employment: Asking the Wrong Question?» i Eriksen og Loftager, (1996). *The Rationality of the Welfare State*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Paugam, Serge (1996): «Poverty and Social Disqualification: A Comparative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe», *Journal of European Social Policy* vol.6: 287-303.
- Pedersen, Paul (1997): *Tiltaksvandringer og seleksjonsprosesser i et sterkt lukket arbeidsmarked*. Paper, NORUT Samfunnsforskning.
- Pettersen, Per Arnt (1982): *Linjer i norsk sosialpolitikk. Konflikt og politisk strategi fra århundreskiftet og fram til andre verdenskrig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ringdal, Kristen (1994): «Intergenerational Class Mobility in Post-War Norway: A Weakening of Vertical Barriers?» *European Sociological Review*, 11:111-34.
- Ringen, Stein (1981): *Hvor går velferdsstaten? Fordelingspolitikkenes opprinnelse og fremtid*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.

- Ringen, Stein (red.) (1975) Velferdsforskning og sosialpolitikk. Oslo: INAS-rapport.
- Seip, Anne-Lise (1984): Sosialhjelpsstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740–1920. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Selle, Per (1991): «The Idea of Equality Security in Nordic Social Democracy» i Karvonen og Sundberg (red.) (1991): Social Democracy in Transition. Aldershot: Dartmouth.
- Stinchcombe, Arthur (1979): On Norwegian Social democracy: An Introduction for Non-Norwegians, Bergen: Industriøkonomisk Institutt. (referanse hentet fra Selle 1991).
- Stjernø, Steinar (red.) (1982): Velferd eller nød? Helse- og sosialpolitikk i 80-åra. Oslo: Pax Forlag.
- Sundt, Eilert (1978 [1870]): Om Fattigforholdene i Christiania. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Terum, Lars Inge (1996): Grenser for sosialpolitisk modernisering. Om fattighjelp i velferdsstaten. Oslo: Universitetsforlaget.
- Torp, Hege (red.) (1988): Når godene skal deles. Oslo: Ad Notam.
- Ulfstad, Lars-Marius (1997): Bostedsløshet i Norge. Kartlegging av bostedsløse i kontakt med hjelpeapparatet. Norges byggforskningsinstitutt prosjektrapport 216/1997.
- Veblen, Thorstein (1976 [1899]: Den arbeidsfrie klasse. Oslo: Gyldendal Forlag. (originaltittel: The Theory of the Leisure Class).
- Wadel, Cato (1973): Now, Whose Fault Is That? The Struggle for self-Esteem In The Face of Chronic Unemployment. Institute for Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland.
- Waquant, Lois (1997): The Art of Punishing the Poor. Forelesning, NOVA, Oslo.
- West Pedersen, Axel (1990): Fagbevegelsen og folketrygden – LOs målsettinger, strategi og innflytelse i pensjonspolitikken 1945-1966. Fafo-rapport 110. Oslo: Fafo

- Wikan, Unni (1995): Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Wærnes, Kari (1975): Kvinneres omsorgsarbeid i den ulønnede produksjon. Arbeidsnotat nr. 80, Levekårsundersøkelsen 1975.
- Øyen, Else (red.) (1986): Comparing Welfare States and Their Futures. Andershot: Grower.

Publikasjoner fra Det 21. århundrets velferdssamfunn

Publikasjonen kan bestilles fra Fafo, Postboks 2947 Tøyen 0608 Oslo.
Telefon 22 08 86 00, Faks 22 08 87 00. E-post publikasjon@fafo.no

Ove Langeland (red.), Torkel Bjørnskau, Hilde Lorentzen og
Axel West Pedersen

Mellom frihet og fellesskap. Det 21. århundrets velferdssamfunn

Fafo-rapport 270. Fafo/Tiden. Kr. 348,-

- 1 Jon Erik Dølvik: Farvel solidaritet?. Internasjonale utfordringer for den norske arbeidslivsmodellen. Fafo-rapport 271. 60 sider. Kr 91,-
- 2 Victor D. Norman: Globalisering Betingelser for lønnsom næringsdrift og sysselsetting i Norge. Fafo-rapport 272. 26 sider. Kr 74,-
- 3 Steinar Holden: Frie kapitalkrefter. Noen konsekvenser for nasjonal økonomisk-politisk styring. Fafo-rapport 273. 30 sider. Kr 79,-
- 4 Alexander Wright Cappelen: Globalisering Utfordringer for norsk skatte- og fordelingspolitikk. Fafo-rapport 274. 30 sider. Kr 77,-
- 5 Morten Bøås: Norsk miljø- og ressurspolitikk mot tusenårsskiftet. Fafo-rapport 275. 48 sider. Kr 86,-
- 6 Keith Smith: Økonomisk vekst og «lavteknologi». Aktuelle spørsmålsstillinger for Norge. Fafo-rapport 276. 28 sider. Kr 75,-
- 7 Knut Arild Larsen: Utdanningsbasert kompetanse i dagens og morgendagens arbeidsmarked. Fafo-rapport 277. 40 sider. Kr 83,-
- 8 Lars-Henrik Johansen: Bak de store ord. Sammenlikninger av etter- og videreutdanning mellom bransjer og internasjonalt. Fafo-rapport 278. 132 sider. Kr 135,-
- 9 Per Kleppe: Solidaritetsalternativet - fortid og framtid. Fafo-rapport 279. 40 sider. Kr 82,-
- 10 Per Kleppe: Arbeidslinjen og de svake gruppene på arbeidsmarkedet. Fafo-rapport 280. 74 sider. Kr 107,-
- 11 Trond Petersen: Kjønnsspørsmålet. Hvor står vi i arbeidslivet. Fafo-rapport 281. 47 sider. Kr 83,-
- 12 Gunn Birkelund: Deltidsarbeid. Fafo-rapport 282. 36 sider. Kr 79,-
- 13 Jean Louis Laville: Arbeidets framtid. Den franske debatten. Fafo-rapport 283. 70 sider. Kr 91,-
- 14 Gerhard Bosch: Differensiering og fleksibilisering av arbeidstiden. På leting etter et nytt arbeidstidsparadigme. Fafo-rapport 284. 48 sider. Kr 83,-
- 15 Ove Langeland og Reid J. Stene: Holdninger til arbeid, lønn og fagbevegelse. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 285. 48 sider. Kr 83,-
- 16 Eli Feiring: Er noen fordelingsprinsipper mer rettferdige enn andre?. Fafo-rapport 286. 36 sider. Kr 77,-
- 17 Eli Feiring: Beskrive for å vurdere?. Om evaluering av fordelingsordningers verdigrunnlag. Fafo-rapport 287. 32 sider. Kr 75,-
- 18 Lars Fjell Hansson: Man skal ikke plage andre ... Om grenser for offentlig maktutøvelse for å redusere skader og død. Fafo-rapport 288. 70 sider. Kr 100,-

- 19 Kristin Hoff: Rettferdig skattlegging. En analyse av det normative grunnlaget for rettferdig fordeling av skattebyrden. Fafo-rapport 289. 112 sider. Kr 126,-
- 20 Kristin Hoff: Rettferdighet og effektivitet i det norske skattesystemet. Fafo-rapport 290. 44 sider. Kr 85,-
- 21 Hilde Lorentzen og Reid J. Stene: Holdninger og deltakelse i nærmiljø og organisasjonsliv. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 291. 47 sider. Kr 83,-
- 22 Espen Dahl: Solidaritet og velferd. Grunnlaget for oppslutning om velferdsstaten. Fafo-rapport 292. 62 sider. Kr 96,-
- 23 Espen Dahl: Hvor går helsevesenet?. Om likhet og effektivitet i norsk helsetjeneste. Fafo-rapport 293. 44 sider. Kr 82,-
- 24 Espen Dahl og Gunn Birkelund: Sysselsetting, klasse og helse 1980–1995. En analyse av fem norske levekårsundersøkelser. Fafo-rapport 294. 44 sider. Kr 79,-
- 25 Kåre Hagen: Den nordiske velferdsstaten. Museumsgjenstand eller bærekraftig samfunnsmodell?. Fafo-rapport 295. 47 sider. Kr 83,-
- 26 Kåre Hagen: Utviklingen i de skandinaviske velferdsstater. Fra krise til konsolidering?. Fafo-rapport 296. 47 sider. Kr 83,-
- 27 Per Kleppe: Bedre tjenesteyting i kommunene?. Fafo-rapport 297. 72 sider. Kr 100,-
- 28 Heidi Gautun: Endringer i familieomsorgen til eldre?. Fafo-rapport 298. 82 sider. Kr 103,-
- 29 Neil Gilbert: Selvhjelpsstaten. Et nytt paradigme for sosial trygghet. Fafo-rapport 299. 36 sider. Kr 75,-
- 30 Torkel Bjørnskau og Reid J. Stene: Holdninger til helse- og omsorgstjenester. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 300. 41 sider. Kr 79,-
- 31 Gunn Birkelund: Marginalisering i en velferdsstat. Fafo-rapport 301. 30 sider. Kr 75,-
- 32 Aksel Hatland: Nordisk alderspensjon under ombygging. Fafo-rapport 302. 32 sider. Kr 74,-
- 33 Tone Fløtten: Fattigdom i Norge. Problem eller bagatell?. Fafo-rapport 303. 114 sider. Kr 125,-
- 34 Anne Britt Djuve: Etniske minoriteter og de nordiske velferdsstatene. Fafo-rapport 304. 46 sider. Kr 86,-
- 35 Jardar E. Flaa og Axel W Pedersen: Holdninger til ulikhet, pensjon og trygd. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 305. 60 sider. Kr 91,-
- 36 Jon Erik Dølvik og Torgeir Stokke: Den norske forhandlingsmodellen. Et tilbakeblikk. Fafo-rapport 306. 46 sider. Kr 88,-
- 37 Keith Smith: Economic growth and "low-tech" industries. Issues for Norway. Fafo-rapport 307. 37 sider. Kr 77,- (Norsk utg. nr. 6)
- 38 Gunn Birkelund: Part-time work in a welfare state. Fafo-rapport 308. 30 sider. Kr 73,- (Norsk utg. nr. 12)
- 39 Jean Louis Laville: The future of work. The debate in France. Fafo-rapport 309. 80 sider. Kr 103,- (Norsk utg. nr. 13)
- 40 Jean Louis Laville: Le futur du travail. Le debat Francais. Fafo-rapport 310. 80 sider. Kr 103,- (Norsk utg. nr. 13)
- 41 Gerhard Bosch: Differenzierung und Flexibilisierung der Arbeitszeit. Die schwierige Suche nach einem neuen Arbeitszeitparadigma. Fafo-rapport 311. 67 sider. Kr 95,- (Norsk utg. nr. 14)
- 42 Neil Gilbert: The Enabling State. An Emerging Paradigm for Social Protection. Fafo-rapport 312. 35 sider. Kr 76,- (Norsk utg. nr. 29)
- 43 Bernard Enjolras: Labour-market regulation and economic performance. A review. Fafo-rapport 313. 44 sider. Kr 82,-
- 44 Bernard Enjolras: Welfare state and disincentives effects. Theoretical perspectives. Fafo-rapport 314. 51 sider. Kr 86,-

Gunn Elisabeth Birkelund
Marginalisering i en velferdsstat

er en av publikasjonene fra rapportserien i prosjektet Det 21. århundrets velferdssamfunn. Det er en omfattende serie med stor faglig spennvidde og flere bidrag fra forskere i inn- og utland. Sentrale temaer som dekkes i rapportserien er:

arbeidslivet med vekt på globalisering, næringsutvikling og sysselsetting; kompetanse, etter- og videreutdanning; forhandlinger og trepartssamarbeid

hverdagslivet med vekt på familie, nærmiljø og frivillige organisasjoner; normer, holdninger og verdier

velferdstjenester med vekt på helse, omsorg og sosial trygghet; velferdsstat, privatisering og levekår

velferdstjenester med vekt på pensjoner, inntektssikring og fordeling; økonomisk ulikhet og fattigdom

